

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет іноземної філології
Кафедра германських мов і зарубіжної літератури

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМИ ХУДОЖНЬОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ІСТОРІЇ У
ТВОРЧОСТІ САЛМАНА РУШДІ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Angb1-M17z групи
спеціальності 014 Середня освіта (Мова і
література (англійська), додаткова
спеціальність 014 Середня освіта (Мова і
література (німецька)
Журавльова Олена Олександрівна

Керівник: Хоптяр А.О., кандидат
філологічних наук, доцент, доцент кафедри
англійської мови

Кеба О.В., доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри германських
мов і зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільський - 2018 року

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Історико-літературні і теоретико-методологічні аспекти дослідження.....	7
1.1. Проблеми історії в новітньому британському романі в світлі концепції неісторизму.....	7
1.2. Основні етапи творчого шляху С. Русді.....	12
1.3. Творчість С. Русді у науково-критичній рецепції.....	20
Висновки до розділу 1.....	25
Розділ 2. Наративізація історії в романі "Опівнічні діти".....	26
2.1. Історичне і міфологічне в художній структурі роману.....	26
2.2. Система персонажів твору як відображення художньо-історичної концепції.....	36
2.3. Своєрідність часопросторових образів Сходу й Заходу.....	46
2.4. Особливості наративної структури тексту.....	54
Висновки до розділу 2.....	63
Розділ 3. Палімпсест як форма національно-культурної та гендерної ідентичності в романі "Прощальне зітхання мавра".....	65
3.1. Особливості сюжетно-композиційної організації твору.....	65
3.2. Фемінний вимір історії в романі.....	75
Висновки до розділу 3.....	85
ВИСНОВКИ.....	86
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	91

ВСТУП

У літературному житті Великої Британії кінця ХХ ст. особливий інтерес викликає творчість письменників – вихідців із країн Сходу, які беруть активну участь у західних культурних процесах. Творчий доробок таких авторів не тільки репрезентує загальні тенденції новітньої англійської літератури, а й свідчить про оформлення своєрідної течії в її межах. Провідними й плідними фігурами літературного життя Англії стали, серед інших, нобелівський лауреат Відіадхар Найпол (виходець із Тринідаду), японець Казуо Ішігуро, китаєць Тімоті Мо, нащадок пакистанського емігранта Ханіф Курейші та Салман Рушді, індієць за походженням. У творчості таких письменників ("експатріантів", як інколи називає їх сучасна критика) спостерігається оригінальна творча взаємодія різних культурних традицій і художніх стилів, властивих як східним, так і західним світоглядним парадигмам.

Одне з провідних місць серед письменників східного походження, які пишуть англійською мовою, належить Салману Рушді. Сильову манеру письменника вважають центральною для феномена "нового індійського роману" 1980-х рр., який пов'язують із творчістю В. Сета, Р. Містрі, А. Рой, А. Десай, А. Чодгурі та ін. (див. [83]) Деякі критики навіть вважають другий роман Рушді "Опівнічні діти" (1981) творчим втіленням усього попереднього досвіду індійського роману [86]. Твори С. Рушді спростовують однозначну літературну класифікацію, потребуючи глибшого аналізу з урахуванням багатьох літературних та культурологічних факторів.

Актуальність теми. Попри значну кількість досліджень літературного процесу в Англії ХХ ст. як у зарубіжному, так і вітчизняному літературознавстві (праці Г. Анікіна, О. Бандровської, Е. Гончаренко, Н. Жлуктенко, І. Києнко, Т. Красавченко, С. Павличко, К. Шахової; М. Бредбері, М.К. Букер та ін.), творчість авторів, які заявили про себе в останній третині минулого сторіччя, поки що залишається малодослідженою. Бракує монографічних праць, що

містили б системний аналіз творчості митців, котрі посіли помітне місце у літературному житті Англії та набули світового визнання.

З-поміж останніх недостатньо дослідженою залишається і творчість Салмана Рушді. Поміж зарубіжних робіт переважають матеріали, так чи інакше пов'язані з релігійним та ідеологічним протистоянням навколо роману "Сатанинські вірші" (1988). Існує надто мало досліджень, що були б сконцентровані на питаннях особливого типу художності текстів Рушді (серед останніх – праця білоруської дослідниці А. Калічкіної [22]). До того ж у літературознавчих розвідках розглядаються переважно лише окремі аспекти художніх здобутків автора (статті зі збірок за редакцією М.К. Букер, Д. Фоккеми [71; 76]), тоді як таке неоднозначне явище як проза С. Рушді потребує саме синтезуючого дослідження. Романи письменника незмінно привертають великий інтерес читацької аудиторії, майже всі вони отримували літературні премії чи критичні відзнаки, перекладені багатьма мовами світу.

Українському читачеві тексти Салмана Рушді поки що залишаються недостатньо відомими, хоча останнім часом здійснено переклад українською низки творів автора, зокрема романи "Опівнічні діти" [49], "Флорентійська чарівниця" [50], книга спогадів "Джозеф Антон" [51]. В російських перекладах доступні романи "Сором" (1983, рос. пер. 1989), "Прощальне зітхання Мавра" (1995, рос. вид. 1999), оповідання збірки "Схід, Захід" (1994). У нечисленних відгуках вітчизняних критиків, за поодинокими винятками [28], превалує рецепція прози Рушді крізь призму постколоніального дискурсу [37], тоді як форми художньої концептуалізації історії у творчості Салмана Рушді ще не дістали належного висвітлення.

Матеріали магістерської роботи та отримані результати матимуть **практичне значення** для розробки загальних навчальних програм з історії англomовної літератури та спеціальних курсів з вивчення англійського роману ХХ сторіччя. Результати роботи можуть бути використані для подальшого поглибленого вивчення сучасного англomовного роману та інших текстів С. Рушді.

Основним **об'єктом аналізу** є романи Салмана Рушді "Опівнічні діти" (*Midnight's Children* 1981); "Сором" (*Shame*), 1983; "Прощальне зітхання Мавра" (*The Moor's Last Sigh*), 1995; також залучалися інші твори автора, в тому числі його літературна есеїстика. Вибір зазначених текстів пояснюється тим, що в них найвиразніше виявляються художні доміанти прози С. Рушді, в тому числі засоби втілення історичної проблематики. Обрані романи ґрунтуються на спільних поетологічних координатах, проте кожний із них фіксує і дещо модифіковану модель романного світу, що потребує виявлення відповідних структурних відмінностей. Вони дозволяють простежити в динаміці художні пошуки Рушді-письменника у 1980 – 90-х рр. При доборі текстів враховувався також чинник літературно-критичної дистанційованості від матеріалу, що дозволяє претендувати на більшу об'єктивність оцінок.

Мета даної роботи – визначити особливості художньої концептуалізації історії у творчості Салмана Рушді й на основі результатів поетологічного аналізу виявити зв'язок творчості Рушді із сучасними процесами художньої еволюції англійського роману.

Для досягнення поставленої мети передбачено розв'язати такі **завдання**:

- визначити специфіку художнього освоєння С. Рушді історичної тематики Сходу в контексті орієнтальних пошуків літератури Заходу;
- з'ясувати художнє вирішення автором культурологічного питання "Схід – Захід";
- на основі системного аналізу основних рівнів поетики романів С. Рушді – особливостей художнього часу і простору, системи персонажів, наративної будови – визначити специфіку історико-міфологічних доміант у романах письменника;

Для реалізації поставленої мети і завдань доцільно застосувати комплексний **методологічний підхід**, що передбачає поєднання культурологічного аналізу розвитку теми "Схід – Захід" (у західноєвропейській та власне англійській літературі) з аналізом актуалізації даної проблеми в романах С.Рушді.

Текстуальний аналіз формальних рівнів романної структури (зокрема, хронотопу, системи персонажів, особливостей наративу) здійснений на теоретичних засадах, визначальних для праць М. Бахтіна, Д. Наливайка, Ю. Лотмана, С. Бройтмана та ін. Літературно-критична оцінка прози Рушді пов'язана із загальними принципами постмодерної критики; враховані також елементи постколоніального прочитання літературних текстів.

Аналіз окремих рівнів поетики романів Рушді базується на відповідних дослідженнях, у яких приділено увагу вивченню особливостей жанру (П. Баррі [3], Т. Бовсунівська [5]), часопростору художнього твору (М. Бахтін [4], Н. Копистянська [29] тощо), системи персонажів (Л. Гінзбург [9], О. Червінська [61] та ін.). Наративна будова романів Рушді висвітлюється з урахуванням як перевірених часом методологій (зокрема, формалістського підходу, розробленого в працях Б. Томашевського [53], В. Шкловського [60] та ін.), так і новітніх досліджень (Ж. Женетт [13], Ю. Лотман [38], П. Рікер [67], В. Халізов [57], І. Хассан [58]). Для з'ясування місця творчості Рушді в історико-культурних координатах сучасної англійської літератури залучені елементи культурологічного аналізу, що зумовлене й свідомо декларованою позицією письменника, котрий, за його власним висловлюванням, перебуває на межі кількох різних культур [94].

Структура роботи зумовлена послідовністю розв'язання поставлених завдань і включає вступ, три розділи, висновки та список використаних джерел. Повний обсяг тексту роботи складає 98 сторінок, в тому числі 90 сторінок основного тексту; список використаних джерел налічує 101 позицію.

ВИСНОВКИ

Здійснений у магістерській роботі аналіз особливостей художньої концепції історії у найбільш репрезентативних романах Салмана Рушді "Опівнічні діти" і "Прощальне зітхання Мавра" дає змогу заробити такі висновки.

Внаслідок огляду загальних проблем творчості індійсько-британського автора можемо констатувати, що найбільш ефективним шляхом аналізу форм концептуалізації історії в його романах є концепція нового історизму з її основною ідеєю про текстуальність історії та історицистичність тексту. Новоісторична методологія передбачає розуміння історії як писемного феномену: історія завжди постає як текст і в той же час не власне історичні тексти завжди є історицистичними. Тож будь-яке джерело, що містить інформацію про минуле, є однаково цінним матеріалом як для історичного дослідження, так і для художньої літератури. Проблематизація та деконструкція самої історії, текстуалізація історичних фактів, подій та персоналій, скептичне переосмислення понять "історична реальність" та "історична правда" уможливили перетворення фікціональної історії на одну з форм історіографії, зберігши при цьому її літературно-художній вимір.

Творчість Салмана Рушді активно вивчається в західному літературознавстві, однак українські дослідники, за незначними винятками, поки що мало звертаються до його романів, що зумовило актуальність пропонованої роботи і визначило шляхи дослідження означених проблем.

Твори Салмана Рушді відображають сприйняття культури Індії як нероздільного мережива багатьох традицій та історичного досвіду кількох цивілізацій через синкретичну художню будову, поєднання різних літературних стилів і художніх прийомів. Дослідники справедливо відзначають у романах Рушді органічне відтворення культурного багатоголосся Індії, притаманного для постколоніальної індійської культури. Водночас, присутність авторської іронії, елементів пародії, карнавальна образність, особливості художнього мовлення у текстах Рушді є виразними ознаками постмодерністської спрямованості творчості

письменника.

Досліджуючи романи С. Рушді, можна простежити синкретизм східної і західної художньо-естетичних проблем у творчості письменника, що генерується багатоваріативністю природи поетики його романів. Характерною рисою творів С. Рушді можна назвати динамічну структуру, постійні пошуки нових способів художнього вираження, трансформацію існуючих прийомів вербальної репрезентації.

Художня концепція історії в романі "Опівнічні діти" будується на зіставленні двох типів часопростору: міфологічного (циклічного) та історичного (лінійного). Система персонажів роману представляє широке коло дійових осіб, серед яких є вигадані авторською уявою персонажі, образи, засновані на реальних історичних прототипах, та історичні постаті, введені у художній світ текстів як літературні герої. Образи дійових осіб у романах Рушді наділені складною семантикою, поєднанням елементів з різних міфологічних систем, історичних, культурних та інтертекстуальних алюзій. Творче обігравання різних культурологічних аспектів, міфологем веде до "розмивання" в авторській художній концепції чітких кордонів між культурами, які традиційно відносили до західної або східної традиції.

Введення в оповідь історичних фактів, документальних персонажів (таких постатей, як Джавахарлал Неру, Магатма та Індіра Ганді тощо) розширює рамки фікційних біографій вигаданих персонажів. Чим далі розгортається сюжетний час у романах Рушді, тим місткішою стає історична картина художньої реальності, тим більше зв'язків можна встановити між часом персонажа та історичними подіями доби.

Зображення взаємодії персонажів та історії в романах Рушді відповідає авторському баченню співвідношення свідомості людини та історичного контексту. Історія в романах Рушді постає не стільки як епічне тло, об'єктивна реальність, де розгортаються події і проявляються людські характери, скільки як *об'єкт усвідомлення персонажів*. У художній практиці письменник іде не від об'єктивних законів історичного буття до індивідуальних людських доль, але

показує широкі соціальні явища крізь призму сприйняття своїх персонажів. Рушді наголошує, що завжди існують альтернативні погляди на колективний потік історії, в залежності від індивідуального світобачення. Письменник повсякчас протиставляє поетів, які вибудовують "альтернативні реальності", та політиків, "для яких усі альтернативні версії світу становлять загрозу" [89, с. 217].

У романі "Опівнічні діти" соціально-історичні процеси в Індії та сусідніх країнах переважно показані з точки зору окремої, приватної людини. Головний герой живе не тільки своєю історією, але є спостерігачем, коментатором, а почасти й активним учасником важливих історичних подій та історичних процесів.

Опозиція і взаємодія категорій "історичне – міфологічне" в романі реалізується і через співвідношення хаосу і гармонії. Для одних персонажів характерне плюралістичне сприйняття світу та інших мешканців у ньому, толерантний світогляд: доктор Азіз, політичні лідери Міан Абдулла, Дж.Неру в романі "Опівнічні діти" засуджують насильство і позбавлені самоцільного жадання влади. Їм протистоять персонажі, позначені руйнівним началом, які прагнуть домінувати й здатні на насильство по відношенню до інших. Визначально така опозиційна схема в романі "Опівнічні діти" представлена конфліктом протагоніста Саліма Сіная, котрий хоче встановити рівноправний діалог між "опівнічними дітьми" (алегорія індійської нації в цілому), та його антагоніста Шіви, котрий вповні реалізує свої честолюбні амбіції під час локальних воєнних конфліктів.

Характерно, що інтертекстуальний підтекст щодо історії, міфології і літератури проявляється у Рушді на двох рівнях – зовнішньому та глибинному. У цьому проявляється культурний плюралізм сучасних художніх текстів – співіснування у них понять з різних шарів культури, що веде до подолання розриву між елітарною та масовою культурою. Так, образи Аадама Азіза та Саліма Сіная у романі "Опівнічні діти" вказують на міфологічні алюзії через комічну схожість їхньої зовнішності на бога Ганешу з індуїстського пантеону.

Завдяки поєднанню різних інтертекстуальних рівнів у семантиці одного й того ж образу, у тексті романів ніби зникають кордони між міфологіями Сходу і Заходу, між історичними дискурсами, розділеними у часі і просторі. Це веде до деканонізації усталених норм у житті й художній практиці, виявляє іронічне ставлення до будь-яких авторитетів.

Специфіку хронотопічного наповнення роману "Опівнічні діти" формує передусім протиставлення двох типів сприйняття часу – лінійного, або історичного, та циклічного, або міфологічного. Як на рівні сюжету і системи персонажів, наративної структури тексту особистий та історичний шари оповіді щонайтісніше переплетені, так і хронотоп роману зумовлений взаємопроникненням і взаємовпливом індивідуального й національного, приватного й історичного часопростору. Структура роману очевидно позначена коловоротністю: оповідач, разом із читачем, після тривалого і розгорнутого екскурсу в минуле повертається до часу, з якого починалась оповідь. Це визначає і відкритий фінал твору, де оповідач накреслює лише потенційні можливості подальшого художнього розгортання.

У романі "Прощальне зітхання Мавра" Рушді відтворює картини культурного різноманіття та відмінностей у межах кордонів сучасної Індії та її минулого, розкриває питання колонізації, імперіалізму та їх наслідків, зображує героїв у ситуаціях гібридності та культурної полівалентності.

Роман охоплює життя кількох поколінь, і це дозволяє простежити інтелектуальне осмислення як колоніального минулого Індії, так і етапу становлення сучасної держави, а також процесів, через які проходить сучасне мультикультурне та мультиетнічне суспільство.

Подібно до роману "Опівнічні діти", в романі "Прощальне зітхання Мавра" історичні процеси в Індії та сусідніх країнах переважно показані з точки зору приватної людини. Головні герої неминуче включені своїми життєвими долями у велику історію, стають учасниками важливих історичних подій і вдаються до їх активного осмислення.

Сфери особистого життя головних персонажів у романах Рушді не

відокремлені від історичних процесів, а навпаки, активно взаємодіють. Можна сказати, що біографічний час персонажів та "соціальний годинник" часто збігаються. Так, Флорі Зогайбі гине від випадкового загоряння одягу, а через кілька днів, як сказано в романі, "гігантський гриб проковтнув місто Хіросіму".

В основі концепції роману і його художньої структури лежить ідея палімпсесту – багат шарової картини, в якій взаємонакладаються проблеми історії, політики, мистецтва, гендерних стосунків

Аналіз роману «Прощальне зітхання мавра» дозволяє поглянути на історію і традиції Індії як на частину сучасного мультикультурного світу. Виокремлення та дослідження засобів, до яких автор звертається для розкриття проблем національно-культурної та гендерної ідентичності, дає можливість краще зрозуміти авторську концепцію історії і культури та особливості її втілення в художніх образах. Незважаючи на те, що роман написано письменником-чоловіком, С. Рушді приділяє значну увагу темі місця та ролі жінки в індійському суспільстві наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Автор зображує жінку не лише як дружину і матір, що характерно для суспільства з консервативним патріархальним устроєм, а й апелює до ролі жінки-митця, а також жінки-політика, жінки-суспільного діяча. Таким чином, можна зробити висновок, що історичні процеси глобалізації, які змістили гендерні акценти, мали свій вплив і на сучасну Індію, а творчість С. Рушді яскраво репрезентує ці процеси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М.Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996 – 632 с.
2. Банвіль Д. Інтерв'ю із Салманом Рушді: Пер. з англ. О.Левченко // Всесвіт.– 1994. – № 8. – С. 147–150.
3. Баррі П. Вступ до теорії : літературознавство та культурологія / пер. з англ. О. Погинайко. Київ: Смолоскип, 2008. 360 с.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979. 424 с.
5. Бовсунівська Т. В. Теорія літературних жанрів. Жанрова парадигма сучасного зарубіжного роману: підручник. Київ: ВПЦ Київський університет, 2009. 519 с.
6. Бойніцька О.С. Жанр історіографічного роману в англійській літературі межі ХХ - ХХІ ст. / О. Бойніцька // Питання літературознавства. - 2012. - Вип. 85. - С. 55-62.
7. Бредбері Малколм. Британський роман нового часу / Малколм Бредбері. Переклад з англійської Віктора Дмитрука. — Київ : Ксенія Сладкевич, 2011. — 480 с.
8. Восток – Запад. Исследования. Переводы. Публикации. – М.: Наука. Главная редакция восточной литературы, 1988. – 291 с.
9. Гинзбург Л.Я. О литературном герое. – Л.: Сов.писатель, 1979. –267 с.
- 10.Гринцер П.А. Древнеиндийский эпос. Генезис и типология. – М.: Наука, 1974. – 422 с.
- 11.Джеймс Г. Искусство прозы // Писатели США о литературе: Сб. ст. – Пер. с англ. – М.:Прогресс, 1974. – С. 46-63.
- 12.Женетт Ж. Фигуры. В 2-х т. – Т.2. – М.: Изд.-во им. Сабашниковых, 1998. – 472 с.
- 13.Задорожная Е. И. Чтение и литература в современной Индии. *Обсерватория культуры*. Москва: ФГБУ «РГБ», 2004. № 2. С. 73–74.

- 14.Зверев А. XX век как литературная эпоха. Художественные ориентиры зарубежной литературы XX века. Москва: ИМ ЛИ РАН, 2002. 216 с.
- 15.Зинченко В. Г., Зусман В. Г., Кирнозе З. И. Методы изучения литературы. Системный подход. Москва: Флинта : Наука, 2002. 200 с.
- 16.Иглтон Т. Теория литературы. Введение / пер. с англ. Е. Бучкина. Москва: Территория будущего, 2010. 296 с.
- 17.Ильин И. Постструктурализм. Деконструктивизм. Постмодернизм. – М.: Интрада, 1996. – 254 с.
- 18.Индийская литература. Энциклопедия кругосвет. URL: http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/INDISKAYA_LITERATURA.html?page=0,4 (дата обращения: 18.08.2017).
- 19.Индуизм. Джайнизм. Сикхизм: Словарь / Под общ. ред. М.Ф. Альбедиль и А.М. Дубянского. – М.: Республика, 1996. – 576 с.
- 20.Калинникова Е. Феномен Салмана Рушди: О романе «Сатанинские стихи» // Азия и Африка сегодня. – 1997. – №2. – С. 58-63.
- 21.Калинович М. Концентри індійського світогляду // Література. – 36.І. / За ред. С.Єфремова, М.Зерова, П.Филиповича. – К., 1928. – С. 88-113.
- 22.Каличкина А.В. Взаимодействие постмодернистских и постколониальных мотивов в творчестве С.Рушди. – Автореф. дис ... к.филол.н. – Минск, 2003. – 17 с.
- 23.Кеттл А. Введение в историю английского романа. – М.: Прогресс, 1966. – С. 368-380.
- 24.Києнко І.О. Сучасний англійський комічний роман. – К.: АН України. Ін-т л-ри ім. Т.Г.Шевченка, Наукова думка. – 1999. – 132 с.
- 25.Киплинг Р. Восток есть Восток: Рассказы. Путевые заметки. Стихи: Пер. с англ. – М.: Худож.лит, 1991. – 462 с.
- 26.Кислицын К.Н. Магический реализм. *Знание. Понимание. Умение*. Москва: Московский гуманитарный университет, 2011. № 1. С. 274–277.
- 27.Коваленко І. Міф і ритуал у романі Салмона Рашді “Midnight’s Children” // Ритуально-міфологічний підхід до інтерпретації тексту: Збірник наукових

- праць / За заг. ред. Л.О.Кисельової, П.Ю.Поберезкіної. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 89-107.
- 28.Колінгвуд Р. Ідея історії / Робін Дж. Колінгвуд ; [пер. з англ. О. Мокровольський]. – К. : Основи, 1996. – 615 с.
- 29.Копистянська Н. Аспекти функціонування простору, просторової деталі в художньому творі // Молода нація. – 1997. – №5. – С. 172-178.
- 30.Красавченко Т. Н. Английская проза: новое дыхание. Всемирная литература. URL: <http://old.lgz.ru/article/11708/>. (дата обращения: 11.12.2015).
- 31.Красавченко Т. Н. Реальность, традиции, вымысел в современном английском романе. Современный роман: опыт исследования. Отв. редактор Е. А. Цурганова. Москва: Наука, 1990. С. 127–154.
- 32.Красавченко Т.Н. От Киплинга к Рашди. Тема Индии в английской литературе // Восток – Запад: Литературные взаимосвязи в зарубежных исследованиях. Сборник обзоров. – АН СССР, Ин-т науч. информации по обществ. наукам. – М., 1989. – С. 109-144.
- 33.Криворучко С. К. Література країн західної Європи межі ХХ–ХХІ століття: підручник. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 248 с.
- 34.Криворучко С. К. «Ріст» і «енергія» у романі Салмана Рушді «Останній подих мавра». Сучасні мово- і літературознавчі методології та нові прочитання художнього тексту. Антологія». Упорядники Л. К. Оляндер, О.В. Богданова, Ю. В. Громик, М. В. Моклиця, І. Ф. Штейнер. Луцьк : Вежа-Друк, 2018.
- 35.Кундера М. Нарушенные завещания / пер. с фр. М. Е. Тайманова. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2009. 288 с.
- 36.Література Англії ХХ століття: Навч. посібник / К.О.Шахова, Н.Ю.Жлуктенко, С.Д.Павличко та ін.; за ред. К.О.Шахової. – К.: Либідь, 1993. – 400 с.
- 37.Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / автор-укладач Ю. І. Ковалів. Київ: Академія, 2007. Т. 1. 607 с. Т. 2. 622 с.

- 38.Лотман Ю.М. Структура художественного текста. Семиотические исследования по теории искусства. – М.: Искусство, 1970. – 384 с.
- 39.Мазін Д. М. Поетика романів Салмана Рушді : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.01.04 «Література зарубіжних країн». Київ, 2003. 36 с.
- 40.Мальцева О. Д. Современная литература хинди. *Известия Восточного института*. Владивосток: Дальневосточный федеральный университет, 2010. № 1. С. 225–230.
- 41.Мифологический словарь / Гл. ред. Е.М. Мелетинский. – М.: Сов. энциклопедия, 1991. – 736 с.
- 42.Морган К. О. История Великобритании. Москва: Весь мир, 2008. 680 с.
- 43.Наливайко Д. С. Теорія літератури і компаративістика. Київ: Вид.дім Києво-Могилянська академія, 2006. 374 с.
- 44.Ніколаєнко І.В. Салман Рушді // Вісн. Акад. праці і соц. відносин Федер. профспілок України. — 2002. – №2. – Ч.2. – С. 240-242.
- 45.Облачко И. Ю. Скрытые смыслы как компонент идиостиля С. Рушди и способы их представления: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». 2005. URL: <http://cheloveknauka.com/skrytye-smysly-kak-komponent-idiostilya-s-rushdi-i-sposoby-ih-predstavleniya> (дата обращения: 20.08.2017).
- 46.Пропп В.Я. Собрание трудов. – М.: Лабиринт, 1998. – Т.2: Морфология волшебной сказки. Исторические корни волшебной сказки. – 512 с.
- 47.Рикер П. Время и рассказ: Т.1: Интрига и исторический рассказ / Поль Рикер ; [пер. с франц. Т. Славко]. – Москва; СПб.: Университетская книга, 1998. – 313 с.
- 48.Рушді, Салман. Опівнічні діти. Переклад з англійської: Наталя Трохим. Київ: Юніверс, 2007. 704 с.
- 49.Рушді, Салман. Флорентійська чарівниця. Переклад з англійської: Тарас Бойко. Київ: Видавництво Жупанського, 2010. 288 с.
- 50.Салман Рушді. Джозеф Антон. Спогади. Переклад з англійської: Тарас Бойко. Київ: Видавництво Жупанського, 2014. 728 с.

51. Рушди С. Прощальный вздох Мавра: Роман / А. Мотылев (пер.). — СПб. : Лимбус Пресс, 1999. — 544 с.
52. Стовба А. С. Жанровое своеобразие и тенденции развития английского постмодернистского романа к. XX – н. XXI в. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2013. № 67. С. 191–196.
53. Томашевский Б. В. Теория литературы. Поэтика. – М.: Аспект-пресс, 1996. – 334 с.
54. Уолперт С. Индия. История, культура, философия. Санкт-Петербург: Азбука, КоЛибри, 2013. 320 с.
55. Фарино Е. Введение в литературоведение. Санкт-Петербург: Издательство РГПУ им. А. И. Герцена, 2004. 639 с.
56. Филюшкина С. Современный английский роман. Формы раскрытия авторского сознания и проблемы повествовательной техники. – Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1988. – 184 с.
57. Хализев В. Е. Теория литературы. Москва: ВШ, 1999. 400 с.
58. Хассан І. Сучасний літературний процес. Чим є постмодернізм і чим він стане? Літературний і культурний аспекти. Американська література після середини XX століття. 1999. Київ: Kyiv Publishing: “Dovira”, 2000. С. 19–28.
59. Чемякин Е. Ю. Образ мультикультурного человека в постколониальном дискурсе (на примере произведений Салмана Рушди). *Исторический ежегодник*. Новосибирск: Институт истории СО РАН, 2011. С. 25–34.
60. Шкловский В. Энергия заблуждения. Книга о сюжете. – М.: Сов. писатель, 1981. – 352 с.
61. Червінська О. В. Традиційний історичний персонаж і його функції в художньому тексті // Поетика. – К., 1994. – С. 151-166.
62. Шамсутдинова Н. З. «Магический» реализм в современной британской литературе: Анжела Картер, Салман Рушди: автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья». 2008. URL: <http://www.dissercat.com/content/magicheskii-realizm-v-sovremennoi->

britanskoi-literature-anzhela-karter-salman-rushdi (дата обращения: 21.08.2017).

- 63.Юрлов Ф. Н. История Индии. XX век. Москва: Институт востоковедения РАН, 2010. 324 с.
- 64.Ali, T. An Indian dynasty: the story of the Nehru-Gandhi family / intro. by S.Rushdie. – Putnam: Book Sales, 1985.– 320 p.
- 65.Arkoun M. Islam, the West, and human rights // Index on Censorship. – 1989. – 18.5. – P. 13-16.
- 66.Ashcroft B., Griffiths G., Tiffin H. The Empire writes back: theory and practice in post-colonial literatures.– Lnd.: Routledge, 1990. – 246 p.
- 67.Balachandra R. Excess of India. // Modern Philology. – Vol. 95. – No.4. – May 1998. – P. 43-57.
- 68.Bhabha H. Nation and Narration. Oxon: Routledge, 1990. 327 p.
- 69.Bloom H. Salman Rushdie. Chelsea House Publishers, 2003. 291 p.
- 70.Critical Essays on Salman Rushdie, ed. by. M.K. Booker, N.Y., 1997. – 283 p.
- 71.David Cronenberg interviews Salman Rushdie. – URL http://zappa.users.netlink.co.uk/cr_rushd.html (2001)
- 72.Desai A. Introduction // Rushdie S. Midnight's Children. – Lnd., 1995. – P. vii-xxi.
- 73.Droogan J. Memory, History, and Identity in the Post-religious Universe of Salman Rushdie's Midnight Children. *Literature & Aesthetics*. 2009. № 19. P. 202–216.
- 74.Eagleton T. Literary Theory: An Introduction. Minneapolis: The University of Minnessota Press, 2003. 234 p.
- 75.Fokkema A. English Ideas of Indianness: The Reception of Salman Rushdie // Crisis and Creativity in the New Literatures in English / Ed. by G.V.Davis and H.Maes-Jelinek. – Amsterdam; Atlanta: Rodopi, 1990. – P. 356-357.
- 76.Haffenden J. Salman Rushdie // Haffenden J. Novelists in Interview. – L.; N.Y.: Routledge Kegan and Paul, 1985. – P. 231-261.
- 77.Harrison J. Reconstructing Midnight's Children and Shame // University of

- Toronto Quarterly. – Spring 1990. – No.3. – Vol.59. – P. 399-412.
- 78.Hatchard, J. L.de., Saleem's historical discourse in *Midnight's Children* // *MiscelCnea: A Journal of English and American Studies*. – 1994. – Vol.15. – P.37-49.
- 79.Knippling A.S. Twentieth-century Indian literatures in English // *Handbook of Twentieth-century literatures of India* / Ed. by N.Natarjan. – Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1996. – P. 84-99.
- 80.Kortenaar N.T. Salman Rushdie's magic realism and the return of inescapable romance // *University of Toronto Quarterly*. – Summer 2002. – Vol.71. – No.3. – P. 765-781.
- 81.Marinescu R. Forging National Identity. Salman Rushdie and (Post)colonial Violence. *Cultural and Literary Studies*. 2007. № 1. P. 90–102.
- 82.Mee J. After midnight: the Indian novel in English of the 80s and 90s // *Postcolonial Studies*. – 1998. – Vol.1. – No.1. – P. 127-141.
- 83.Mill J. *The History of British India* / ed. and abr. by W.Thomas. – Chicago and London, 1975. – 896 p.
- 84.Patrascu E. Religious Infamy as Failed Apprehension in Salman Rushdie's *The Satanic Verses*. *Hermeneia*. 2012. № 12. P. 177–187.
- 85.Raychaudhuri C. Behind Mount Rushdie // *The Nation*. – January 22, 2001. – P. 31-32.
- 86.Richardson B. Recent concepts of narrative and the narratives of narrative theory // *Style*. – 2000. – Vol.34. – Issue 2. – P. 168-176.
- 87.Rocha P. A. *Salman Rushdie: a Critical Study of his Novels* (PhD Thesis) Goa: Goa University, 2008. 296 p.
- 88.Roy M., Roy A. G. Bombay in Salman Rushdie's Novels: a Study from Global Perspective. *Globalism: Journal of Culture, Politics and Innovation*. 2014. № 3. P. 1–17.
- 89.Rushdie S. *Midnight's children*. – London : Vintage, 1995. – 463 p.
- 90.Rushdie S. *The Moor's Last Sigh*. – London : Vintage, 1996. – 434 p.
- 91.Rushdie S. *Imaginary Homelands. Essays and Criticism 1981–1991*. New York:

- Granta Books, 1992. 348 p.
92. Rushdie S. *Imaginary homelands: Essays and criticism 1981-1991*. – Granta Books & Penguin Books, 1991. – 439 p.
93. Said E. *Orientalism*. – N.Y.: Vintage Books Cop., 1978. – 368 p.
94. Salman Rushdie Full Interview. On Truth, Beauty, the Ethics Instinct, Universal Humanity and More. 2017. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NJ-atgJaAzk> (Last accessed: 10.12.2016).
95. Salman speaks. – The Boston Phoenix. – 1999. – May 6-13. – http://www.bostonphoenix.com/archive/books/99/05/06/SALMAN_RUSHDIE.html (1999)
96. Spivak G. Ch. Can the Subaltern speak? // *Marxism and the Interpretation of Culture*. – Basingstoke: Macmillan, 1988. – P. 66-82.
97. Thiara N.W. *Salman Rushdie and Indian Historiography. Writing the Nation into Being*. New York: Palgrave Macmillan, 2009. 369 p.
98. Uljanovskij R. *Three Leaders: Mohandas Karamchand Gandhi, Jawaharlal Nehru, Indira Gandhi*. – M.: Progress Publishers, 1990. – 140 p.
99. Wallia C.J.S. *The Rushdie Phenomenon: A Second Look. The Moor's Last Sigh by Salman Rushdie* // <http://www.indiastar.com/rsights.htm> (2002)
100. Waugh P. *Metafiction. The theory and practice of self-conscious fiction*. – Lnd.; N.Y.: Routledge, 1996. – 171 p.
101. Wilson K. *Midnight's Children and reader responsibility* // *Critical Quarterly*. – Vol.26. – No.3. – P. 23-37.